

„Funkcje i zadania bibliotek kościelnych” Symposium, Lublin, 28-29 września 2004 r.

Ośrodek Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego zorganizował w dniach 28-29 września 2004 roku symposium zatytułowane *Funkcje i zadania bibliotek kościelnych*. Obrady odbywały się w starym gmachu KUL w Lublinie przy Alejach Racławickich 14. W czasie symposium referaty głosili przedstawiciele środowisk uniwersyteckich: olsztyńskiego (1), lubelskiego (9), w tym pracownicy naukowcy Ośrodka Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych, Biblioteki Głównej KUL oraz reprezentanci Wyższych Seminariów Duchownych: Płockiego (1), Tarnowskiego (1), Zamojskiego (1).

W zastępstwie Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego wszystkich zgromadzonych przywitał ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss. Stwierdził, że chrześcijaństwo, które jest „religią Księgi”, wywarło wielki wpływ na ukształtowanie się kultury Zachodu i jako takie otacza szacunkiem wszelką działalność związaną z utrwalaniem za pomocą słowa drukowanego dokonań ludzkiego geniuszu. O szacunku, z jakim ta religia odnosiła się do ksiązek, świadczą przywołane przez mówcę słowa, pochodzące od anonimowego średniowiecznego autora, który stwierdził, że można wyobrazić sobie klasztor bez wody, ale nie można wyobrazić go sobie bez ksiązek. Ks. Weiss przypomniał także przemówienie papieża Jana Pawła II w czasie poświęcenia gmachu Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, w którym praca ludzi związanych z książką została w sposób szczególny nobilitowana.

Następny mówca ks. prof. dr hab. Marek Zahajkiewicz przedstawił główne cele obecnej konferencji naukowej. Zaznaczył potrzebę przeanalizowania historii bibliotek w kontekście szeroko pojętej odpowiedzialności za budowanie kultury narodowej, podkreślił istniejące zapotrzebowanie na przedstawienie aktualnego stanu tychże bibliotek i procesu ich porządkowania, a wreszcie zaakcentował konieczność przebadania form działalności bibliotek kościelnych na przestrzeni wieków. Realizacji powyższych celów odpowiadały trzy kolejne części symposium.

Przedpołudniową część obrad rozpoczęło wystąpienie ks. prof. dr hab. Franciszka Greniuka (KUL) zatytułowane *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*. Prelegent przedstawił etapy kształtowania się bibliotek kościelnych. Wskazał na główne dokumenty Kościoła, które regulują tę dziedzinę życia, a także omówił zasady funkcjonowania Papieskiej Komisji do Spraw Bibliotek i Muzeów Kościelnych. Wiele miejsca poświęcił analizie listu tejże instytucji, zawierającego sugestie i propozycje praktycz-

nych rozstrzygnięć dotyczących bibliotekarstwa katolickiego. Do ważniejszych zaliczył troskę o właściwą formację duchowieństwa w omawianej dziedzinie, potrzebę zakładania bibliotek parafialnych i diecezjalnych, a także konieczność opracowania nie tylko uniwersalnego, ale narodowego dyrektorium, określającego zadania konferencji episkopatu w dziedzinie bibliotek.

Kontynuacją powyższego referatu było przedłożenie biskupa pomocniczego diecezji zamojskiej ks. dra Mariusza Leszczyńskiego. Mówca poinformował zgromadzonych, że zasoby omawianych księżnic są przedmiotem zainteresowania innej jeszcze papieskiej dykasterii, a mianowicie Papieskiej Komisji do Spraw Dóbr Kultury. W wystąpieniu *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury* zarysował stan współczesnych bibliotek kościelnych, a następnie opierając się na niektórych dokumentach wspomnianej Komisji, przedstawił katalog działań, które należy podjąć, aby dostosować je do najnowszych wymagań. Zwrócił uwagę na potrzebę większego otwarcia się na nowe, elektroniczne technologie bibliotekarskie. Podkreślił, że wspólnoty chrześcijańskie nie powinny rezygnować ze współpracy w tym względzie z instytucjami świeckimi. Konieczny jest dialog i współdziałanie przy zachowaniu autonomii obydwu stron. Wreszcie wskazał na konieczność zakładania stowarzyszeń scalających działalność bibliotek terenowych.

Uzupełnieniem dotychczasowych rozważań było wystąpienie ks. Waldemara Graczyka, dyrektora Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Mówca w referacie zatytułowanym *Kulturalno-religijna rola bibliotek kościelnych* położył nacisk na ukazanie ważniejszych księgozbiorów w Polsce i zgromadzonych w nich zabytków kultury narodowej. Wskazując na biblioteki zakonne, biskupie, kolegiackie, kapitulne, katedralne, seminaryjne, szkolne, parafialne, podkreślał ich aktywność kulturotwórczą, polegającą nie tylko na gromadzeniu i przechowywaniu zbiorów, ale także na prowadzeniu w niektórych przypadkach działalności wydawniczej. Wymienione księżnice gromadziły ludzi, którzy im służyli i z nich korzystali. Powstające w ten sposób środowiska ludzi związanych z książkami wpływały na podnoszenie poziomu kulturalno-religijnego społeczeństwa. O poziomie tychże środowisk pochlebnie świadczą zachowane do dziś zbiory wielu bibliotek. Kończąc swoje wystąpienie, ks. Graczyk zwrócił uwagę na drogę, jaką odbyły niektóre kodeksy nabywane na zasadzie kupna, darowizny, czy nawet przywłaszczenia sobie przez „księgołapów”.

Po przerwie obiadowej drugą część obrad rozpoczął ks. dr Waldemar Żurek (Ośrodek ABMK). Jego wystąpienie pt. *Stan bibliotek kościelnych w Polsce* poświęcone zostało ukazaniu dynamiki rozwoju sieci tego rodzaju placówek. Mówca, powołując się na dostępne kompendia wiedzy o bibliotekach, a także wykorzystując materiały zgromadzone do przygotowywanego informatora o bibliotekach kościelnych, przedstawił swoje wnioski wynikające z analizy danych statystycznych, obejmujących lata 1918-2004. Na ich podstawie stwierdził, że stan bibliotek z okresu międzywojennego (ok. 200 w 1926 r.), poważnie uszczuplony w czasie II wojny światowej, doczekał się odbudowania dawnego stanu liczbowego dopiero w latach nam współczesnych.

Stało się to możliwe dzięki m.in. rozwojowi szkolnictwa katolickiego. Każda szkoła, od podstawowej poprzez gimnazjalną, średnią aż do wyższej, stara się dysponować własnym księgozbiorem. Największymi księżnicami kościelnymi są Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Biblioteka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, natomiast obowiązkiem koordynowania inicjatyw podejmowanych przez biblioteki teologiczne w Polsce wzięła na siebie Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES.

Zakłady, o których mowa, starają się stosować nowoczesne systemy opracowywania zbiorów i obsługi czytelnika. Tej sferze działalności poświęciła swoje wystąpienia Joanna Kwaśniewska-Powroźnik (Biblioteka KUL), zatytułowała je *Katalog centralny – wprowadzenie w katalog od strony użytkownika i inne systemy wyszukiwawcze*. Autorka, po przypomnieniu rodzajów tego typu zbiorów informacji bibliotecznej i zarysowaniu ich historii, skoncentrowała uwagę zgromadzonych na pracach związanych z powstawaniem sygnalizowanego w tytule katalogu. Stwierdziła, że intensyfikacji domagają się prace nad polskim katalogiem centralnym. Powinna nas mobilizować świadomość, że ten rodzaj informatorów posiada już większość krajów europejskich. Referentka przedstawiła następnie programy, które obsługują katalog centralny, po czym omówiła kategorie wyszukiwawcze, jakie najbardziej interesują czytelników. Kończąc swoje wystąpienie, zwróciła uwagę na znaczenie digitalizacji zbiorów, zauważyła jednocześnie, że biblioteki kościelne mają w tej dziedzinie wiele do zrobienia. Prelegentka wyraziła nadzieję, że podjętym już pracom towarzyszyć będzie większe zaangażowanie instytucji odpowiedzialnych za to dzieło.

Szczególną formą odniesienia się mówców do opisu aktualnego stanu bibliotek i ich porządkowania był dwugłos Jolanty Wasilewskiej i Barbary Skoczyńskiej pt. *Niebezpieczna książka*. Pierwsza z nich omówiła zagadnienie niszczenia zbiorów. Wśród najczęstszych przyczyn tego zjawiska wymieniła czynniki fizyczne, chemiczne i biologiczne. Dokonując ich charakterystyki, zwróciła uwagę na destrukcyjne oddziaływanie kurzu, dymów przemysłowych, wahań temperatury, promieniowania ultrafioletowego i wilgoci. Bakterie, różnego rodzaju pleśnie i kolonie grzybów uznała za konsekwencję złych warunków panujących w niektórych magazynach. Często stają się one przyczyną wielu negatywnych zjawisk, np. puszystości albo kamienienia książek. Bywa, że zniszczeń dopełniają żerujące owady (w Polsce występuje kilkadziesiąt gatunków), a nawet gryzonie (mysz wędrowna i szczur). Niestety, do powyższych zagrożeń dodać należy błędy ludzkie, wśród których jakże częsty to ignorancja w sztuce bibliotekarskiej, przyjmująca postać np. lekceważenia warunków przechowywania, co manifestuje się choćby włączaniem do zbiorów kodeksów bez konserwacji. Duże wrażenie na słuchaczach wywarła druga część referatu wygłoszona przez Barbarę Skoczyńską (Przychodnia KUL). Prelegentka, reprezentując służbę zdrowia, zwróciła uwagę na niezwykle rzadko podejmowany temat książki rozumianej jako źródło zagrożenia zdrowia, a nawet życia bibliotekarza i czytelnika. Do głównych patogenów zaliczyła grzyby, które poprzez zarażone zbiory mogą stać się przyczyną wielu schorzeń ludzi, owady – nosiciele wirusów, bakterie powodujące zakażenie krwi i ciężkie zapalenie płuc, a wreszcie gryzonie przenoszące dżumę, brucelozę i wścieklicę.

Autorka, podkreślając wartość ludzkiego zdrowia, zaproponowała szereg działań profilaktycznych. Do środków o najwyższej skuteczności ochronnej zaliczyła wiedzę, doświadczenie i wyobraźnię bibliotekarzy i czytelników.

Ciekawym uzupełnieniem powyższych rozważań był kolejny dwugłos, tym razem Iwony Kasiury i Urszuli Szymańskiej (Biblioteka KUL), zatytułowany *Pierwsza pomoc dla książki*. Książka zainfekowana lub w jakikolwiek sposób uszkodzona sama wymaga pomocy, a tej udzielić może bibliotekarz lub inni powołani do tego specjaliści. W tym wypadku obowiązuje naczelna zasada, przeniesiona ze świata medycznego, określająca relacje lekarz – pacjent: *Primum non nocere*. Wymieniając zabiegi, mieszczące się w granicach tak zwanej pierwszej pomocy, Iwona Kasiura omówiła cały katalog czynności zabezpieczających, poświęcając najwięcej czasu książkom zamoczonym, zatłuszczonym, zakurzonym i podartym. Urszula Szymańska, uzupełniając wypowiedź swojej przedmówczyni, wskazała na działania ochronne realizowane w bibliotekarstwie przy wykorzystaniu różnego rodzaju futerałów, teczek, kopert, okładek, a także specjalnych pudełek. Za najlepsze działanie profilaktyczne uznała troskę o właściwe warunki panujące w pomieszczeniach magazynowych, takie jak właściwa temperatura i wilgotność powietrza, odpowiednie oświetlenie.

Trzecią część obrad, poświęconą omówieniu funkcjonowania bibliotek kościelnych na przestrzeni wieków, rozpoczął referat prof. dr. hab. Andrzeja Wałkówki (UWM Olsztyn) pt. *Biblioteka klasztorna jako miejsce pracy średniowiecznego uczonego*. Autor na wstępie przytoczył zdanie zapisane na marginesie dawnego kodeksu. Brzmiało ono: „Pisanie jest kaznodziejstwem, tyle że pisanym, bo nawet po śmierci pisarz może być głosicielem słowa”. Zawarta w nim myśl kazała wielu pokoleniom mnichów troszczyć się o pisanie nowych, kopiowanie starych i gromadzenie już istniejących ksiąg, nadając im charakter bibliotek. Bizantyjskie wzorce bazylianów szybko znalazły swoich naśladowców wśród benedyktynów i cystersów, a później kanoników regularnych, którzy przenieśli je na zachód Europy. W Polsce powstanie pierwszej biblioteki łączy się z podarowaniem księgozbioru mnichom z Międzyrzecza przez cesarza Ottona III w XI wieku. Od tej pory zasoby księżnic zakonnych powiększały się głównie dzięki funkcjonującym obok nich skrybtoriom, które służyły przekazywaniu dziedzictwa kulturowego, uprawianiu nauki, szkolnictwa, a także rozwijaniu pobożności. Kopiowanie początkowo było formą służby Bożej, z czasem stało się wykonywanym zawodem. Miejscem, gdzie przechowywano księgi, było aromarium, czyli pomieszczenie bez okien, zwykle obok zakrystii. Miało ono chronić przed ogniem, wodą i kradzieżą. W średniowiecznych bibliotekach najczęściej można było wyróżnić dwa działy. Pierwszy z nich obejmował piśmiennictwo sakralne, w skład którego wchodziły księgi liturgiczne, egzegetyczne, kaznodziejskie, patrystyczne i nade wszystko Biblia. Drugi natomiast gromadził tak zwane piśmiennictwo użytkowe, czyli dzieła z zakresu historiografii, prawa, administracji, literatury pięknej.

Szczególnym rodzajem ilustracji powyższego wykładu były dwa kolejne referaty. W pierwszym z nich, noszącym tytuł *Katalog biblioteki kolegiackiej w Dobrym Mieście do 1811 r.*, Tomasz Błażewicz (Muzeum Warmii i Mazur) omówił nie tylko za-

bytki piśmiennictwa przechowywane we wspomnianej bibliotece, ale także starał się ukazać umysłowość ludzi, którzy księgozbiór tworzyli i korzystali zeń. Autor, wskazując na niepowtarzalność niektórych rękopisów, inkunabułów i starodruków, zwrócił uwagę na ich proveniencję. Udało mu się zainteresować zgromadzonych drogą, jaką odbyły, a także komentarzami pozostawionymi na marginesach niektórych kart, stanowiącymi dziś interesujące ślady dawnego czytelnictwa. Z kolei Jolanta Marszałska (Biblioteka WSD Tarnów) podzieliła się swoimi badaniami nad zawartością bibliotek korporacji zakonnych w Tyńcu i Szczyżycu. Po przedstawieniu historii obydwu klasztorów przypominała, że biblioteka tyniecka przetrwała trudne czasy dla opactwa w seminarium tarnowskim. Natomiast, jeśli chodzi o księgozbiór strzyżycycki, autorka zakwestionowała funkcjonującą opinię, jakoby – przewieziony do biblioteki Uniwersytetu Lwowskiego w czasie II wojny światowej – w dużej części zaginął. Na podstawie dokładnych analiz zachowanych inwentarzy stwierdziła, że księgozbiór zachował się w stanie niemal nienaruszonym, nigdy bowiem nie był nigdzie przewożony. Być może zawdzięcza to położeniu klasztoru, z dala od dawnych traktów komunikacyjnych.

Dopełnieniem powyższych referatów były dwa ostatnie, w których autorzy odnieśli się do najnowszej historii bibliotek kościelnych. Grażyna Wilczyńska (Biblioteka KUL) w wystąpieniu *NUKAT a katalog lokalny* mówiła o udziale tychże bibliotek w pracach nad tworzeniem Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego. Dzieliła się uwagami, a także trudnościami, jakie należało pokonać. Jerzy Latawiec (Biblioteka KUL) natomiast w referacie zatytułowanym *Dokument elektroniczny w bibliotece* zajął się problematyką dotyczącą gromadzenia i udostępniania publikacji w wersjach multimedialnych. Na wstępie stwierdził, że jak dotąd polska archiwistyka ani informatyka nie zdefiniowały, czym jest dokument elektroniczny. Dla potrzeb swojego wystąpienia zaproponował definicję roboczą, w myśl której tego rodzaju dokumentem nazywamy informacje zapisane przy pomocy technologii komputerowej na magnetycznych i optycznych nośnikach informatycznych. Wśród zalet takich dokumentów wymienił łatwość zapisywania, możliwość wielokrotnego poprawiania, prostotę przesyłania i publikowania, a wreszcie nieskomplikowane zabezpieczenie. Referent, wymieniając najnowsze nośniki informacji, zwrócił uwagę na książki elektroniczne wydawane w postaci tak zwanych księgi pamięciowych. Stwierdził, że dbając o klasyczne księgozbiory, musimy nastawić się na coraz większą obecność książek w postaci elektronicznej. Stąd potrzeba organizowania stanowisk do ich odczytywania, a także konieczność nabywania tego rodzaju wydawnictw. Nie wolno zapominać również o funkcjonujących już elektronicznych wersjach czasopism cieszących się coraz większym zainteresowaniem. Autor zauważył ponadto, że niewątpliwą nowością wśród zagadnień bibliotekoznawczych będą biblioteki wirtualne. Jako że ich zasoby przechowuje się na dyskach serwerów, stawiają przed bibliotekarstwem współczesnym zupełnie nowe możliwości, ale i zadania.

Dyskusje, jakie odbywały się po każdej części sympozjum, uświadamiały zgromadzonym wagę podejmowanych tematów. Zastanawiano się, czy gromadzić zbiory,

zwłaszcza stare, np. w bibliotekach seminaryjnych, czy też pozostawić je w parafiach przy zachowaniu odpowiednich środków bezpieczeństwa. Dyskutowano nad zagadnieniem ożywienia księżnic parafialnych. Pojawił się postulat kształcenia księży w duchu większego poszanowania dla zbiorów zabytkowych. Sympozjum służyło wreszcie prostowaniu niektórych błędnych sformułowań funkcjonujących w obiegu naukowym. Podważono m.in. pogląd, że na przełomie XIII i XIV wieku dokonał się upadek bibliotek klasztornych pod wpływem uniwersytetów. Stwierdzono, że potrzebne są dalsze badania źródłowe.

Obrady zakończył ks. prof. dr hab. Marek Zahajkiewicz zapewnieniem, że pełne teksty wszystkich referatów zostaną wydrukowane w specjalnym numerze półrocznika „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”.

Andrzej Kaleta